

Bland skaldbaggar, dårfinkar och orkidébarn –

den finlandssvenska lyriken år 2018

Året 2018. Det är hundra år sedan inbördeskriget. Världen står på tröskeln till det som kan bli den stora klimatkatastrofen. #metoo-rörelsen har visat att uråldriga patriarkala mönster kvarstår.

En del äldre finlandssvenska poeter ägnar sig åt att ta farväl av livet med mer eller mindre samhällskritiskt öga, andra ser mera förstrött på sin barndom och nuet. De medelålders och yngre undersöker lekande, ibland grimaserande, språket men med allvar i botten. Det är inte omstörtande men klokt, smärtsamt eller roligt och ger ofta läsaren en medskrivande roll. Några nyutgåvor ger perspektiv bakåt: via 1970-talets kvinnodikt, det tidiga 1900-talets urbana flanörslyrik tillbaka ända till 1800-talet, till Topelius och hans blommande sköna dalar.

1. "Tillvaron, inte händelserna"

Vad gör vi med poesi överhuvudtaget? Svar finns att upptäcka i förra årets lyrikutgivning, till exempel hos den gamle mästaren **Gösta Ågren**:

*Poesin är berättelsen om
meningen med vårt liv:
tillvaron, inte händelserna;
rösterna, inte orden.*

*Och rytmen, inte sorgen,
fastän varje rad så tydligt
döljer den, och varje dikt
utgör ett avsked.*

skriver Gösta Ågren i sin nya bok *Ritten mot nuet*. Tillvaron, rösterna, rytmen. Meningen – jag väntar mig kanske att han skrivit meningslösheten. Stommen i den ågrenska lyriken är av hävd det som kan tyckas vara paradoxalt.

Hans nya elegiska dikter har mycket kvar av kraften från hans bästa dagar, *Järtrilogin*. För boken *Jär* fick han Finlandiapriset år 1989, men han lyckas också vara en författare angelägen just i dag.

*Allt fortsätter, också fortsättningen, men nu
osäkert och långsamt ...*

Ålderdomen är en karg, skyddande trakt, där befinner sig Gösta Ågren själv, det enda säkra i den här trakten är det oundvikliga. Men inte heller de gamla är en del av det förflutna, han skriver i en av de vackraste dikterna, *Vid torget*:

*Att vara gammal är inte
att vara försenad. De gamla
är före sin tid; de går
med käpp genom framtiden.*

2. Utsikt från underjorden, att få tilltänkta porer

Claes Anderssons dödsmedvetenhet har många schatteringar: från självironisk humor till ett kanske större allvar ju närmare döden befinner sig. Han har skrivit om sitt kommande liv som gräsmatta, i den nya diktsamlingen *Det underjordiska utsiktstornet* spanar han in världen, där "det mesta är uppochner och hullerombuller". Han skriver om det uråldriga barnet och den nyfödda åldringen, den som håller kikaren i utsiktstornet upphör inte att njuta av läsarens och skrivandets glädje. Den ständige rebellen skriver nu om sin kärlek till fosterlandet, som han inte förstått att han haft ända sedan barn. Och han undrar hur hans pappa stod ut med den radikalpacifistiske sonen, som förlöjligade faderns fosterländska insats... Försoningen är nödvändig, det är inte

heller oförutsägbart att farmodern nu är den skrivandes barnbarn och sitter i diktarens famn.

När döden tickar i den egna kroppen blir fantasier och drömmar allt mer verkliga. I Anderssons nya bok återkommer mardrömsgestaltningarna, i kursiv: i den hejdlösaste drömmen skuffas diktjaget som representant för sitt land in i en rexburk med etiketten ”äppelmos moster Elna 1937”: ”Inne i burken är det varmt och klabbigt som i bastun och det gäller att hålla sig flytande för att inte drunkna.” Texten mynnar ut i frågan: ”Kanske döden är att bli en konserv, inget konstigare?”

Tankar om den annalkande döden, i en humoristiskt försonande ton, är också centrala i **Bengt Ahlfors** *Dikter från Bortre Tölö*. Det är berättande dikter från gatorna författaren gått längs som barn och har återvänt till som gammal. Det är berörande att läsa om mannen som står vid sitt fönster och ser in i huset mittemot, in genom fönstret till lägenheten där han bodde som ung. Diktjaget rakar sig och undrar hur många rakhyvlar han hinner avverka innan de aldrig mera behövs:

*Nedräkningen börjar,
liksom eftertanken,
i detaljen*

Rutinerna är viktiga i en gammal mans liv, han är ganska nöjd trots allt, men gisslar också sin alltför blygsamma insats för de politiskt förföljda: att skriva sånger om våld och lidande ger inte håll i den egna huden och en avtrubbning i solidariteten infinner sig med åren:

*Det skyddande lagret av fett svällde
under mina alltmer tilltäppta porer.*

Och det är inte att ta miste på uppriktigheten, det mycket ahlforsiska tonfallet, när diktjaget föreställer sig hur det vore att bli lämnad. Det skulle få honom att yla och skälla som en ensam hund bakom dörren.

*Därför käraste,
om du måste lämna mig,
ta mig med.*

3. Tystnader, ambulanssirener

Att som gammal röra sig i barndomens miljöer är en ryggrad i människors liv och vill bli berättat. **Tomas Mikael Bäck** har också tidigare skrivit kring sin barndoms stad Vasa, i en konstaterande knapphet som ändå ofta bär på en infart till läsarens egna sinnen och minnen.

I den nya boken *Morgon* råder ett stilla soligt, meditativt lugn: ljusreflexer, enradingar, som måhända är som mumlanden och muttranden av en ensam man i ett rum med utsikt över en stad:

Fast förvissad: halvt förvittrad.

Diktjaget söker ”stillhet, inandning, lugn”, samtidigt ligger använda knarksprutor i rännstenen. Det gör varken till eller ifrån, skriver Tomas Mikael Bäck. Gör det verkligen inte det? skriver jag i marginalen ...

Tystnaden, ambulanssirenerna, varvas med musiken, Bach, Schumann, en likgiltighet men också nytändning. Kråkor och pukor, språk och dagar, det är en mycket kort väg från det till synes lakoniska till det uppsluppet självkritiska:

*Endast någon lokalhistoriker
kan intressera sig för
hur annorlunda gatorna
löpte på femtiotalet.
Och en sentimental dårfink.*

I **Heidi von Wrights** *Mellanblad*, hennes sjunde diktsamling, är också tystnad och ljus bärande element, men hennes bok är mera av en svit, stillsam tankedik i rörelse.

*det var jag
och det var tyst
och jag var tyst*

Tystnaden börjar, den fortsätter, diktjaget positionerar sig, tittar ned, tittar upp. I början av boken: ”och tystnaden var ljus och tyst”, mot slutet har förskjutningar inträffat ”och ljuset är tyst och ljus”.

Allt hör ihop med allt, åtminstone barren med skogen, det bör funderas över. Och att ta plats, vad är det? Ett lågmält viskande, någon som sätter sig med ryggen mot rummet. Läger sig, tittar upp i

taket, världskartan utbredd på golvet och

*det går alltid att måla upp en bild
och stiga in i den*

I positioneringen ingår en nödvändighet: tvånget att fästa blicken, det gäller den som skriver, det gäller den som läser och von Wrights dikter måste läsas om och om igen, till synes lugna, inte oroade, rör de sig med allt som rör sig, är inte desamma alls vid nästa läsning därför att också läsaren har varit i rörelse sen senast.

*det finns något
det finns
längre
fram*

4. "Om att lära sig och inte glömma"

Den smärtsammaste finlandssvenska lyriken förra året skrev **Tua Forsström** i *Anteckningar*. Den lilla tunna boken handlar om en liten flickas död. Den är skriven efter att Tua Forsström förlorat sitt barnbarn Vanessa, som dog i leukemi år 2015. Den mångprisbelönta lyrikern förlorade sitt språk för en tid, trodde att det kanske var för alltid: hon kunde bara gråta och skriva, skriva och gråta, klichéartade utrop som "Kom tillbaka!" "Men vad ska jag göra av dina saker". I dikterna finns ett par utrop kvar, men slutresultatet är mycket "forsströmskt", en precis kombination av förfärligt, vackert och vardagligt. Dikterna rör sig i kök eller på stranden, ställer både de praktiska frågorna och de största, som inte kan få ett svar:

*Sover du, simmar du, är det natt, finns
det djur, vad vill du höra, vem ska reparera
bryggan, alla blev trötta här, vem ordnar.*

Sorgen, omsorgen – tematiken har också funnits tidigare i Forsströms dikter. Men vad tjänar poesin till när allt kraschar, när det inte finns någon nöd-utgång? Forsström citerar W.H Auden, som inte trodde att poesin kan förändra samhället eller människonaturen. Han hade betydligt mer nedskruvade förväntningar på poesins roll: dikterna kan "tillåta oss att umgås med de döda", sa Auden. Och "på-

minna oss om att glädjas en smula åt livet eller åt minstone uthärda litet bättre, hålla oss sällskap en stund."

5. Att bädda ned den knäckebrödssköra världen

Hur leva i närheten av en annalkande miljökatastrof, hur rädda klimatet och hela tillvaron? **Eva-Stina Byggmästar** skriver att lyrik egentligen bara kan vara plåster "lindande kring det tunnhudade / och kristallglassköra livet", men hon har möjligen ett förslag i boken *Orkidébarn*:

*gör det
mjuka mjukare
och än mer mjukt – bäddar för det kosmiska
ägget: för poesin, dikternas dikt,
för barnet med gammelmansansiktet
och tusenårssjälén ...*

Diktjaget låter sig förvandlas till en fågel som med ömsint blick drar in allt tänkbart i sin holk. Omvårdnaden gäller det lilla, men samtidigt hela världen, i full medvetenhet om att det doftande gräset egentligen är hö, att dödligheten gäller alla och allt. Byggmästar är konsekvent i sin mildhänta poesi, hon öser med naivistiska stora sagoslevar mys och glädje bland tuvull och virkade påskkycklingar, ja, så till den grad att läsaren får en överdos! Men ändå, vilken triumf att konstatera, som hon gör mot slutet av boken:

*Har gjort det, ...
... bäddat ner hela denna fragila
och knäckebrödsspröda värld
i ett moln av bomull, silke
och träull!*

Det omöjligas konst: att rädda världen genom att varsamt bädda in den som en docka i en docksäng. Biter det på Putin, på Trump, på det diktatoriska, alla övergrepp? Nej, knappast, dikten finns av och i egen kraft, den viskar och vyssjar till besinning.

*Det är en ousinlig tröst,
att det finns lurviga frön*

Det om något är ett ställningstagande, ett lågmält försvar för jordens fortbestånd. I den nya boken tultar orkidébarnen fram över grönskande kullar.

Byggmästar ger dem mänsklig gestalt för att på nästa rad konstatera att de är ”bara tuvull som snuddar vid tuvull.”

6. Vita flingor på främmande perronger

”Det är som det är / inte som det borde vara”. **Ann-Helen Attianese** hör till de få som både uttalat och mellan raderna skriver dikt kring flyktingpolitiken och om hur lätt det är att svära sig fri från ansvar.

Come Noi (Som vi) heter hennes nya diktsamling med karaktären av diktsvit. Hon skriver varmt och lågmält, ibland svärande, det är engagerat och vänligt men kräver allt: vi behöver klippa av tänkandet i termerna vi och dem, ”klippa av ... rottrådar taggtrådar”. En tudelning, å ena sidan gestaltad av turisternas paraplydrinkar, å andra sidan av flytvästar och kroppar som bärs i land. Behovet av att göra något och den vanliga människans, medborgarens, maktlöshet gestaltas så det känns:

*och jag gnyr som ett barn
öppnar munnen på vid gavel
det hjälper inte dig.*

När **Anita Wikman** skrev diktsamlingarna *Väntrum* och *Därför* för över 40 år sedan, på 1970-talet, var tron på möjliga förändringar större än nu. Det kollektiva stod i förgrunden såsom i dag den enskilda individen med sin högst enskilda navel. Wikman var med i den feministiska rörelsen och förde in lågavlönade kvinnor och kvinnors kroppar på ett nytt sätt i litteraturen. Hon skrev så, att det kunde vara i dag:

*När jag byter bindor minns jag att jag
aldrig hört någon framföra ett lagförslag
om gratis mensskydd smärtlindring enkom för
menstruationssmärter och rätt till sjukledighet.*

1970-talets nya systerskap ville ta ansvar, stå upp för människor som torteras på grund av sina åsikter, inte satsa alla sina krafter på att torka damm och hålla sin vrå av världen ”skinande perfekt.”

*... och jag måste ut,
måste lämna golven mindre blanka
för jag måste ut och söka sanningen.*

Det var nydanande på 1970-talet, verkligheter som inte skrivits om fick ett lyft upp i ljuset. Nyutgåvan av Anita Wikmans dikter sitter förvånansvärt väl i vår tid, och pekar självfallet på den stora frågan: Vad hände sedan, var står vi i dag? Vart är verklighetens kvinnor på väg, ”de fördömda kvinnorna som så sjunger över världen” – om frihet.

7. Härdsmälta, yxor; livets gång och undergång

Ja, hur skriver unga kvinnor i dag om att vara kvinna, om männen, om att ha familj? Debutanten **Emma Ahlgren** kombinerar kritik av mans- och kvinnorollerna med en vetenskaplig vokabulär, kärnkraftverk och kärnfamilj kopplas samman i ett språk som kan drämma till, bokstavligen med yxan:

*Kärnfamiljen i Finland klyvs ofta av
en långvarig yxa, alkoholspetsad
till 80 procent manövrerad av y.*

...
*X åsamkas störst skada, ofta
lokaliserad i omloppsbanan närmast
kärnan. Ständigt cirkulerande,
nedkylande, överslätande.*

När y löper amok är härdsmältan ett faktum. Det är träffsäkert, viktigt och obehagligt och kan ibland bli till ett språkligt manér, men det här är engagerad dikt, som riktar udden mot våld och förtryck i många skikt. Och hur ta sig ur generationers härdsmältor?

”Jag skriker mig stum. / Jag kräks arvsmassa.” Det handlar om trauman som likt tungmetaller samlas och lagras i kroppens fettdepåer. När fasaderna spricker hjälper det inte att hastigt blanda betong, som ”slafsas fumligt över sprickorna.” De här dikterna behöver också läsas långsamt och upprepat, de vidgas åt många håll och läsaren får syn på sina egna traumor.

Mottot för **Matilda Södergrans** femte diktsamling, kallad *Överlevorna*, är ett citat av Adele Södergran: ”Man brukar tala om livets gång, / men det här är livets undergång.” Den spännade svarta pärmerna med gyllene getpors mot svart, följs av en likaså spännade öppningsdikt:

*Om jag somnar i solen
skall trollsländan komma
och sy igen mina ögonlock*

*väck mig sedan med ljudet hon gör
när hon flyger över huvudet och väger min själ.*

Det mytiska att nysta upp, i kombination med det dagliga, människor, natur. Ordet dråpslag upprepas, ett tyst svävande, det skadade och det blinda rör sig över diktsidorna. Vart är vi på väg? Går den här läsfärden genom boken att "förstå"? Här kan skymta en paradoxrad: "trösten i att förlora allt", och upprepat: att se sig om mot det lämnade, det man lämnat, då kan ses:

gläntan med getporsen öppen som ett fat

Liksvepningar, sorgebud, en snara, en medalj kastad runt halsen återkommer, liksom getporsen, dess "mycket exakta doft över mossen". Matilda Södergran skriver fram många skikt och parallella skeenden, en möjlig bild av en dödssjuk sängbunden kvinna och av den som sitter bredvid dödsbädden. Men den här diktsviten är större än så och växer fram bit för bit, sida för sida, det är mycket rörligt, som att befinna sig på resa.

Och på vägen får läsaren av förra årets diktsamlingar ännu några nya tankar om vad dikt kan vara:

*Dikten vill vara vacker, precis som gråterskan vill
med sin öppna mun.*

*Det är omöjligt att ställa sig bredvid den, att
ställa sig eller den åt sidan.*

Trär ett ämbar över diktens fula huvud.

En bok i svart vitt grått, på två språk, svenska och finska, med text av **Jolin Slotte** och bild av **Pau-liina Pesonen**, håller läsaren kvar i svärta, död och behov av befrielse, en bok som säger att "det här är inte ord" för att senare hävda "det här är bara ord". Och orden blir skrik NYT RIITTÄÄ NU RÄCKER DET. Bilddelen är mörk, med bland annat återkommande händer och utrop, känslor måste fram, någon vill/något måste dö, det är som en födelse: boken utmynnar i orden "jag har en egen röst" "minulla on oma ääni". Genom hela boken en förrädares röst, men vad gäller förräderiet? Läsaren kunde ha fått fler ledtrådar, men kan också fylla i det själv.

8. Att vakna upp ur en konservburk; poesi för Herren

Gunnar Högnäs tredje bok *Väggfönster* innehåller många sympatiska dikter, men helheten blir en rad infall och minnesbilder och boken är uttryckligen en diktsamling, ihopsamlade dikter. Greppet är lätt och riktar sig till "den som vill", här finns för invigda blinkningar till annan litteratur, till exempel Tomas Tranströmer och humoristiska rader, men vips är nästa dikt framför läsaren. Claes Anderssons tanke att vi kanske blir konserver när vi dör, får av Högnäs en Lazaruseffekt:

*Som att vakna upp
ur en konservburk, solens
ljuster mot strupen*

Nicko Smith gav år 2018 ut två böcker, *Bipolära skeppsbrott i Österbotten* och *Evighetsnära*. Det intressanta temat bipolaritet, författarens egen sjukdom, gestaltas via en resa genom österbottniska landskap men texten och landskapen blir ändå för disparata och drabbar inte läsaren som de kunde. Boken *Evighetsnära* kretsar kring en nyfrälsts lycka, men den euforin är knepig att transformera till dikt och förblir lätt kristen retorik.

9. Skaldbaggar som får läsaren att skriva

Oscar Rossi spränger i sin fjärde bok *Detaljerna* *Det ser annorlunda ut varje gång*, både formatet och formen. Boken är ett stort häfte med en text som ger läsaren fria händer, men behöver ett notställ! Formen av en gammaldags koralbok för harmonium? Men med mjuka pärmar och en omslagsbild med fyra människor i gula regnkläder, i gråväder med ryggarna emot betraktaren. Hmm: underrubriken "Förlös mig ifrån människvrs vrütt" tyder på leda och lust till något nytt: Och mycket riktigt, i början av boken citerar han bland annat Andrzej Stasiuk som skriver: "Man kan inte / betrakta en / enstaka punkt / utan att bli / blind." Här finns också rikligt med plats för läsaren att fylla i sina kommentarer eller skriva vidare på det som väcker reaktioner. Jag har vid första genomläsningen skrivit: "Vill du stänga ut mig, Oscar?" Det spelar väl ingen roll, god dikt syns och växer med genomläsningarna, sidorna är inte numrerade, inte heller det är illa, jag rör mig, ibland litet motvilligt

över dem, stannar till tillsammans med författaren när han skriver att han ”I fyra dagar har gått förbi en blå strumpa i den smutsiga snön.” Okay, då så. Men borde något göras åt en blå strumpa i smutsig snö? Kanske, kanske inte. Så hittar jag helt blanka sidor, ritar några gubbar och tänker inte så mycket... efter halva boken vaknar jag upp: ”Förlusten av utopier känns överallt på kroppen.”

Så klart, det är smärtsamt, tröstar mig liksom författaren med att tänka på Keith Jarretts Pariskonsert. Rossis text rinner, spiller ut författaren och läsaren i en ny fåra, och den ska inte bara ”läsas”, lika litet som **Peter Mickwitz** nya bok *Leksikon – Sett att läsa*, med en katalog felskrivna ord och en essä om släktåkomman dyslexi.

Och läsaren kan till en början undra: är det här verkligen en bok? Sida upp och sida ned med mer eller mindre roliga och tankeväckande ord, som inte är som de ”borde”. Jag tar pennan i handen och börjar skriva förslag till en etymologi för orden och då blir läsandet minst sagt roligt och i dialog med författaren. Några exempel: skorpionen (jag föreslår: giftigt synsätt), litteratur (sånt som skrivs i Västnyland, men mest i Karis...) presidont (Trump), pankaka (kreditkort utan täckning), rorivande (hunden som hela tiden skäller i övre våningen), miniteism (något för dem som är rädda för de stora religionerna) och: skaldbagge (jihuu!)

För att skriva ”fel” på det här sättet krävs lekfullhet och kunskap. Men det som anses fel är viktigare och intressantare än det som tros vara rätt, menar Mickwitz. Ett ”rätt”språk är en artificiell gräns vars syfte är att härska och utesluta, slår han fast i sin essä om dyslexi.

”Om jag kunde skriva så skulle jag genast sluta skriva” är hans slutsats, som det verkligen är värt att begrunda. Och när jag berättar om den här boken för en bekant som är modersmållärare säger hon: ”Den där boken ska jag genast ta med i undervisningen i gymnasiet!”

10. Bland rosor och violer valde Topelius ljungen

Att ha tvingats tugga **Topelius** så mycket under skoltiden på 1960- och 70-talen har gjort att hans texter verkligen inte ligger på mitt nattduksbord. Men den nya boken *Dikter* i urval av Carola Herberts medver-

kar till att läsa vår folkbildande poet från 1800-talet med litet nya ögon. Hans naturlyrik var nydanande, Clas Zilliacus skriver i inledningen till urvalet: ”Det finns sommarskalder och vinterskalder men Topelius tog sig glatt an alla årstider. Det var ovanligt.” Och Topelius för den poetiskt tidigare förbisedda ljungen in i poesin vid sidan av rosor och violer. Allt i naturen kan bli dikt och Topelius betraktade sig själv som en konstslöjdare. Mycket skicklig på versmått och genrer visste han vad han talade om. Också de fosterländska och gudssvärmade raderna var skrivna av en hantverkare. Och titeln på en av hans mest älskade dikter, pekar på anspråkslöshet: ”Julvisa”, den som börjar med raderna Giv mig ej glans, ej guld, ej prakt...

11. Restaurangpajasen Parland flanerar igen

Den lakoniske, ironiske **Henry Parland** (1908-1930), den yngsta av den första generationen finlandssvenska modernister, tog förra året plats i en nyutgåva dikter, ett mastigt verk av Per Stam på närmare 900 sidor. Av de över 400 dikterna har närmare hälften inte publicerats tidigare. Stam har skrivit en omfattande inledningsessä och noggranna diktcommentarer i slutet av boken.

I Henry Parlands dikter stiger moderniteten, gatan, krogen, jazzen, det kommersiella, fram i ett främliggörande som var nytt och fräscht. Han ser människorna utifrån, de är yta, mera kläder än människor ”och själen insydd i uppslagen”.

Parlands debutbok *Idealrealisation*, den enda boken av honom utgiven under hans livstid, utkom år 1929, året innan han dog i scharlakansfeber i Kaukasus. Och ja, visst sätter Parland, om och om igen, fingret på det som nästan håller på att ta kål på hela den här planeten i dag:

*Ansiktenas affischer
låt dem skrika
sitt: jag! jag!
först när de börjat tjuta:
vi! vi! vi!
Skall vi rycka gnället från grimasen,
låta solen
sminka dem till människoanleten.*

GUNGERD WIKHOLM